

Ingo H. Warnke, Jürgen Spitzmüller

Wielopoziomowa lingwistyczna analiza dyskursu - DIMEAN

Tekst i Dyskurs = Text und Diskurs 2, 123-147

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ingo H. Warnke / Jürgen Spitzmüller (Bern / Zürich)

Wielopoziomowa lingwistyczna analiza dyskursu – DIMEAN¹

Artykuł niniejszy stanowi wprowadzenie do metodologii i metod lingwistyki dyskursu. W centrum uwagi stoi pytanie, jakie płaszczyzny należy uwzględnić przy lingwistycznym opisie dyskursu i jakie dane są istotne. W tym kontekście wykorzystana jest zarówno analiza poszczególnych wypowiedzi jak i analiza multipolarnych realizacji dyskursu charakteryzująca się socjo-polityczną dynamiką. Odpowiedzią na metodologiczne kryteria niezawodności i ważności jest zaproponowana tutaj wielopoziomowa lingwistyczna analiza dyskursu. Uwzględnia ona lingwistyczną płaszczyznę mikro i meso w ujęciu pragmatycznym i socjologicznym. Ponad to włącza ona płaszczyznę aktorów w dyskursie nie zaniedbując płaszczyzny makro w kontekście socjo-politycznym, intertekstualnym i dyskursywnym.

Linguistic micro-level-analysis (DIMEAN)

This introductory chapter to the volume sets out to explore the rather heterogeneous scientific field that is commonly labelled *discourse analysis* or *discourse linguistics*, for that matter. It discusses the scope of the subject, in particular the question how far linguistic discourse analysis has to or must go beyond linguistic analyses proper, for instance when multimodal data or socio-political dynamics are observed. The chapter further provides an overview of the most commonly applied discourse-analytical methods and, pleading for strict methodologic criteria such as reliability and validity, it proposes a multi-layered model of analysis (dimean) that combines the linguistic micro-level-analysis with the meso-level of metapragmatics/actors and with the macro-level of the wider socio-political, intertextual and discursive context.

¹ Tekst ten jest tłumaczeniem skróconej wersji wprowadzenia do tomu pt. „*Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene*” wydanym przez Ingo H. Warnke & Jürgen Spitzmüller. Berlin/New York: de Gruyter 2008 – ISBN 978-3-11-020041-6. Przedruk za pozwoleniem wydawnictwa Walter de Gruyter & Co. GmbH. Copyright: Verlag Walter de Gruyter & Co. GmbH.

Diskurslinguistische Mehr-Ebene-Analyse (DIMEAN)

Der Artikel gibt eine Einführung in Methodologie und Methoden der Diskurslinguistik. Im Mittelpunkt steht die Frage, welche Ebenen bei einer linguistischen Analyse von Diskursen zu berücksichtigen und welche Daten dabei relevant sind. In diesem Zusammenhang wird die Aussagenanalyse ebenso in den Blick genommen wie die Analyse multimodaler Diskursrealisationen in ihrer sozio-politischen Dynamik. Als Plädoyer für eine strikte Einhaltung methodologischer Gütekriterien wie Reliabilität und Validität wird ein diskurslinguistisches Mehr-Ebenen-Modell (dimean) entwickelt, das die linguistische Mikroebene und die Mesoebene der Soziopragmatik unter Berücksichtigung der Akteure im Diskurs berücksichtigt, ohne die Makroebenen der sozio-politischen, intertextuellen und diskursiven Kontexte zu vernachlässigen.

1. Uwagi wstępne

Dyskusje dotyczące niejasności przedmiotu lingwistyki dyskursu, jak i tak zwanego koniunkturalnego użycia pojęcia 'dyskurs' w naukach humanistycznych nie są już obecnie popularne. Także wnikliwe teoretyczne refleksje na temat statusu dyskursu w różnych teoriach lingwistycznych nie wydają się dzisiaj czymś koniecznym. Dzięki obecnej w dzisiejszej nauce potrzebie nieustannego sam uzasadniania, lingwistyka dyskursu jako jedna z nielicznych w gronie językoznawczych dyscyplin badawczych posiada dokładnie wyznaczony przedmiot badań, solidne teoretyczne podwaliny oraz uściśloną terminologię opisu (por. np. Warnke 2007). Jednakże analogicznie do procesu konstytuowania się lingwistyki tekstu również i w przypadku lingwistyki dyskursu istnieje dysproporcja pomiędzy jej teoretycznymi podwalinami a metodologicznymi założeniami, która przejawia się przede wszystkim w braku ogólnowiążącej metodycznej podstawy. Konsekwencją tego jest brak standardów w badaniach z zakresu lingwistyki dyskursu. Mimo licznych prac zajmujących się analizą dyskursu we współczesnym językoznawstwie wciąż brakuje aparatu praktycznego, który odpowiadałby metodologicznym założeniom lingwistyki dyskursu. W międzyczasie rozwinął się natomiast pluralizm metodologiczny, który wymaga niezwłocznego scentralizowania, wyjaśnienia i ujednoczenia. Szczególnie uzasadnione i konieczne wydaje się nam zatem stworzenie przewodnika zawierającego praktyczne wskazówki dotyczące lingwistycznej analizy dyskursu.

Jednak można by zakwestionować potrzebę ujednoczenia metodycznego w zakresie lingwistyki dyskursu, za czym przemawiałby fakt, że w naukach o charakterze hermeneutycznym, zajmujących się analizą i interpretacją tekstów, wyniki badań nie mogą być wiążące i powtarzalne. Językoznawcy nie wolno jednak lekkomyślnie zastąpić hermeneutycznego pluralizmu, czy wręcz hermeneutycznej samowoli metodami lingwistycznymi.

2. Praktyczny model analizy dyskursu

Opracowanie praktycznego modelu lingwistycznej analizy dyskursu jest ważne nie tylko w badaniach językoznawczych, ale również jest potrzebne w multidyscyplinarnej analizie zjawisk komunikacyjnych przeprowadzanej w ramach pokrewnych dziedzin refleksji humanistycznej. W tym celu przedstawiamy wielopoziomowy model analizy dyskursu określający zasięg przedmiotu lingwistyki dyskursu, uwzględniając jednocześnie podstawowe założenia Foucaulta². Model ten służy wyznaczeniu płaszczyzn opisu oraz integruje analizy zorientowane na badanie języka i wiedzy, obejmując przy tym poziom aktorów dyskursu rozumianych tu jako działające-aktywne elementy w praktykach dyskursywnych. Struktura owego wielopoziomowego modelu jest odzwierciedleniem złożonej morfologii dyskursu. Mówimy tu o *wielopoziomowej lingwistycznej analizie dyskursu*, w skrócie DIMEAN³. Rozróżnienie poszczególnych płaszczyzn dyskursu należy rozumieć jako zabieg analityczny, a nie jako odwzorowanie złożoności dyskursu. Tym samym w przypadku przedstawionego tutaj modelu lingwistyki dyskursu nie chodzi o teoretyczny model dyskursu w ujęciu lingwistycznym, lecz o wzór metody, którą lingwistyka dyskursu powinna się posługiwać. Wielopoziomowość owego modelu każdorazowo umożliwia w ramach konkretnej empirycznej analizy wybór istotnych ze względu na cel danego badania aspektów opisywanego przedmiotu przy równoczesnym nazwaniu tego, co nie jest aktualnym obiektem zainteresowania. Wielopoziomowość proponowanego modelu pozwala również na włączenie weń analizy tekstu jako jednego ze stopni badania dyskursu. Na przykładzie poszczególnych kroków chcemy wyjaśnić, które płaszczyzny komunikacji są relewantne dla lingwistycznej analizy dyskursu.

2.1 Etapy analizy empirycznej

Lingwistyczna analiza dyskursu opiera się na danych językowych niezależnie do kwestii, czy korpus jest już wygenerowany czy dopiero powstaje heurystycz-

² Prezentowany model w swojej pierwotnej wersji powstał pod wpływem inspiracji Andreeasa Gardta podczas prac nad projektem *Kommunikationsraum documenta 12 [Przestrzeń komunikacyjna documenta 12]* a jego empiryczna modyfikacja możliwa była przede wszystkim podczas spotkań grupy studentów na seminarium *Deutsche Sprache und Kolonialismus [Język niemiecki i kolonializm]*. Za inspirujące dyskusje nad tymże modelem dziękujemy przede wszystkim Angelice Linke und Ulrice Gerhard oraz Albertowi Busch, Ekkehardowi Felder, Wolf-Andreasowi Liebert i Stefanowi Schierholz.

³ Określenie zaproponowane przez autorów tekstu to DIMEAN, pochodzące od pierwszych liter pełnej niemieckiej nazwy „Diskurslinguistische Mehr-Ebenen-Analyse. Przepis tłumaczy.

nie w trakcie analitycznych praktyk. Na początku analizy tekstu mamy zatem do czynienia z uzasadnionym określeniem i wyborem danych z korpusu. Ponieważ korpusy stanowiące podstawę do badań dyskursu są niezwykle różnorodne nie tylko ze względu na wielowarstwowość przedmiotu badań, nie należałoby formułować tutaj żadnych ograniczeń, które wychodziłyby poza dyskutowane w tej pracy granice metodologiczne lingwistyki dyskursu.

(I) Pierwsze zapoznanie się z tekstem

W przypadku nieautomatyzowanej analizy tekstu pierwsze zapoznanie się ze zgromadzonymi danymi językowymi następuje z pozycji naiwnego czytelnika. W pierwszej kolejności odbiorca identyfikuje te formy językowe, które są z jego punktu widzenia istotne. Jest to świadoma, ogólna koncentracja na wybranych elementach komunikatu, która w dalszych etapach lektury ulegnie reformułowaniu i zaniknie na rzecz analiz innego typu.

Według metody HOLONTEX Mudersbacha (1991: 322) pierwsze zapoznanie się ma charakter holistyczny i pozwala ustalić istotne dla analizowanego tekstu formy. Celem zapewnienia wiarygodnych i pewnych wyników⁴ konieczna jest niezależna od siebie lektura tekstu przez przynajmniej dwóch czytelników. Należy wyjść z założenia, że w trakcie odbioru tekstu jako jego cechy charakterystyczne uznane zostaną te, które sklasyfikować można jako odstępstwo bądź potwierdzenie znanych form wyrazu.

Nieautomatyzowana analiza według modelu DIMEAN przypisuje naturalnym i pierwotnym kompetencjom językowym niezależnych czytelników w trakcie pierwszego zapoznawania się z tekstem status kompetencji referencyjnych, które odpowiadają korpusowi referencyjnemu analizy językowej.

Ponieważ lingwistyka dyskursu integruje semantyczne aspekty lub jak twierdzi Gardt (2007: 33), przedstawia „bogą semantykę (także makrosemantykę)”, czytelnik podczas pierwszej analizy nie identyfikuje tych wyrażen i wypowiedzi, które stanowią elementy językowe mniejsze niż morfem, a jedynie te jednostki systemu języka, które mają status przynajmniej morfemu.

(II) Intratekstualna płaszczyzna

Zgromadzone podczas pierwszej analizy dane językowe odnoszą się jeszcze do jednej wybranej formy, z reguły tekstu, rozmowy, związku między tekstem a obrazem itd. Zidentyfikowane formy przyporządkowywane są w drugim etapie stopniowej analizy intratekstualnemu systemowi. Obejmuje on jednostki słowne, propozycje i struktury tekstu.

⁴ Więcej o tym Busch (2007).

Tabela 1. Płaszczyzny intratekstualnej analizy

intratekstualne płaszczyzny	Analiza tekstu
	Analiza propozycji
	Analiza słowa

(II.1) Analiza słowa

Analiza słowa koncentruje się na jednostkach jedno i kilkusłownych. Nie tylko pojedyncze słowa są konstytutywne dla bogatej semantyki tekstu, lecz szczególnie kolokacje i idiomy. Właśnie idiomatyczność „połączeń słownych” jako odzwierciedlenie językowej rutyny jest (salient) wskazówką odnoszącą się do specyficznych wzorców działania, które w koncepcjach lingwistyki dyskursu są bardzo ważne. Jednostki jedno i wielosłowne nabierają w analizie DIMEAN status *słów kluczowych*, *słów stygmatów*, *nazw i wyrażen ad-hoc*. Wskazujemy jednak na to, że rozszerzenie tych klas nie jest sprzeczne ze stopniową lingwistyczną analizą dyskursu. Zaliczyć można tutaj również inne klasy jak *słowa sztywne* czy *slogany* (por. Hermanns 1994, Böke 1996a). Wychodzimy jednak z założenia, że te cztery klasy stanowią minimalne kategorie, dzięki którym uniknąć można ogólnej koncentracji na słowach przewodnich.

Tabela 2: Kategorie analizy słowa

Analiza słowa	Jednostki jednosłowne	– słowa kluczowe – słowa stygmaty
	Jednostki wielosłowne	– nazwy – wyrażenia ad-hoc

Pod pojęciem *słowa kluczowe* rozumiemy za Liebertem (2003) jednostki słowne, które wyrażają istotę i ideały pewnej grupy/epoki, i które determinują specyfikę dyskursu. Ich kontekstowe i konotatywne znaczenie jest dominujące, a one wykazują różnorodność znaczeniową. *Słowa stygmaty* służą do pejoratywnych opisów różnych koncepcji grup społecznych. Poprzez nie następuje „stygmatyzacja osób, przedmiotów i zjawisk” (Hermanns 1994: 19); łączy się z nią funkcja pozytywnej autoprezentacji przez deprecjację innych. *Nazwy*, szczególnie jako toponimy, są godnymi uwagi środkami wyznaczającymi przestrzeń dyskursu określając jego lokalizację pojęciową i przestrzenną. I tak np. mamy do czynienia z toponimiczną symbolizacją w przypadku nazw ulic jako środka dyskursywizacji przestrzeni urbanistycznej.

Wyrażeniami ad-hoc nazywamy formy językowe, które mają charakter chwilowy i są związane z określonym kontekstem. Dzięki nim niwelowane są luki leksykalne oraz uwidacznia się perspektywizacja pozycji producenta tekstu. (por. Peschel 2002). Należy zwrócić uwagę, że w przypadku analizy słowa może dojść do klasyfikacji krzyżowych, np. toponim o statusie słowa stygmatu.

(II.2) Analiza propozycji

W przypadku *analizy propozycji* analizowana jest treść zdania jako pary referencji i predykcji (por. von Polenz 1988: 92). Z reguły chodzi tu o analizę na płaszczyźnie składniowo-semantycznej poszczególnych zdań, jednak można ograniczyć ją też do elementów fraz zdań. W kontekście terminologii teorii aktów mowy propozycja realizowana jest niezależnie od typu zdania. W przypadku badań nad propozycją z perspektywy lingwistycznej analizy dyskursu należy uwzględnić aspekty semantyczne, składniowe i pragmatyczne. Dlatego też propozycje można sklasyfikować w następujący sposób: *składnia, figury retoryczne, leksemy metaforyczne, znaczenia socjalne, ekspresywne, deontyczne, presupozycje i implikatury oraz akty mowy*.

Tabela 3: Kategorie analizy propozycji

Analiza propozycji	Propozycje na płaszczyźnie mikrostruktur	<ul style="list-style-type: none"> – Składnia – figury retoryczne – leksemy metaforyczne – znaczenie socjalne, ekspresywne i deontyczne – presupozycje – implikatury – akty mowy
--------------------	--	---

Analiza słowa stanowi część licznych lingwistycznych prac nad dyskursem, pomija ona jednak często typy treści i konstrukcji składniowych zdań. A właśnie wzorce składniowe widoczne w procesie tworzenia propozycji potwierdzają przykładowe pozycje dyskursu poszczególnych wypowiedzi. Część analiz koncentrująca się na propozycjach to również badanie leksykalnych i składniowych środków mających na celu wyrażenie nastawienia mówcy. Chodzi więc o partykuły, które wyznaczają kontekst rozmowy lub przysłowki komentujące, jak i spójniki adwersatywne i koncesyjne. W przypadku fenomenów składniowych niemożliwe jest jednak określenie form typowych, które byłyby istotne z punktu widzenia dyskursu; są one każdorazowo uwarunkowane kontekstem.

Figury retoryczne są czymś więcej niż tylko ozdobnikami tekstu, służą one do realizacji celów komunikacyjnych. Opisowi podlegają również te wzorce językowe zawarte w propozycjach, których funkcja polega na dodaniu (*adiectio*), opuszczeniu (*detractio*), przestawieniu (*transmutatio*) i zamianie (*immutatio*) (por. Lausberg 1963). Połączenie klasycznych kategorii analizy językowej z aspektami lingwistyki dyskursu jest naszym zdaniem wręcz nieodzowne.

Ważną rolę w deklaratywnym ujęciu rzeczywistości odgrywają *metafory* stanowiące podstawowe operacje kognitywne (por. Lakoff/Johnson 1999). Niezależnie od tego, czy w badaniach wykorzystamy teorię substytucji czy też teorię interakcji, to metafory jako „sprzecznych predykcji albo wykalkulowanych absurdalności” (Köller 2004: 600) nie można opisać wyłącznie na płaszczyźnie

słowa. Jak wiemy w oparciu o zaproponowane przez Black'a (1954) rozróżnienie na ognisko i ramę, metafory należy traktować jako fenomen propozycjonalny jedynie w kontekście. Lingwistyka dyskursu zwróciła z resztą swoją uwagę na metafory dość wcześnie czyniąc je tym samym jednym z podstawowych obiektów swoich analiz. (por. Link 1984, Böke 1996b, Spitzmüller 2005: 191–257).

To odnosi się również do różnych propozycjonalnie uwarunkowanych form znaczeniowych tekstów, które określane są jako *socjalne, ekspresywne i deontyczne* (por. Löbner 2003: 23–52, Hermanns 1989: 74). Chodzi zatem o znaczenia wyrażen uwarunkowanych kontekstem, jak i propozycją. Szczególnie znaczenie deontyczne cechuje pozycje dyskursywne, które wyznaczają nam „w kontekście danego przedmiotu określony nakaz, zakaz lub powinność” (Hermanns 1989: 74).

Znacznie rzadziej analizowane są w lingwistyce dyskursu *presupozycje i implikatury*, mimo że to właśnie ich analiza wydawałaby się przydatna do rozpoznania kontekstu dyskursu. Jeśli miałyby się badać dyskurs instrumentami lingwistycznymi jako zbiór tekstów o wspólnej strukturze, to wtedy pojawiłoby się pytanie o koherencję dyskursów. Właśnie treści, które są przewidywalne i dające się uzupełnić, szczególnie w kontekście pragmatycznych inferencji, odgrywają tutaj istotną rolę. Ponieważ części zbioru jakiegoś dyskursu – a więc teksty – nie są w strukturze makro ze sobą powiązane w sposób rozpoznawalny, to związek referencyjny wielu pojedynczych tekstów jest przede wszystkim wynikiem procesu implicytnego pozyskiwania wiedzy zawartej w danych tekstach. Pragmatyczne inferencje rozumiane jako proces wnioskowania implicytnych informacji z konkretnych wypowiedzi (Levinson 2000: 204), który dostarcza treści dających się zarówno uzupełnić (implikatury) jak i przewidzieć (presupozycje), posiadają dla lingwistyki dyskursu ogromne znaczenie.

Jak do tej pory w pracach z zakresu lingwistyki dyskursu prawie w ogóle nie poświęcano uwagi *aktom mowy*. Także one mogą być źródłem interesujących wskazówek dotyczących wzorców dyskursywnych. Przykładem może być tutaj Moschonas (2008), który wykazał, że badane przez niego korektywne akty mowy (dyrektywny akt mowy o ukierunkowaniu metajęzykowym w formie „Nie mów X” [*Prohibitivum*], „Powiedz Y” [*Normativum*], „Ponieważ Z” [*Explikativum*]) w dyskursie o puryzmie językowym odgrywają rolę konstytutywną. Dowiódł on ponadto wysokiej operacyjności analiz opartych na aktach mowy.

(II.3) Analiza tekstu

Oprócz kategorii słowa i propozycji uwzględnić należy przy analizie intratekstualnej kategorię tekstu. Tekst inaczej niż propozycje, które opisać można jako tekstowe elementy mikro, rozumieć tu należy jako strukturę meso i makro

zawierającą również wizualną strukturę tekstu. Pod pojęciem tekstowej struktury meso rozumiemy formy podziału tekstu na części, zaś pod pojęciem tekstualnej struktury makro całościowy podział tematyczny tekstu. Rozróżnienie owe nie zawsze jest jednak możliwe, stosujemy je tutaj raczej jako kategorie analityczne. Struktura meso może być też realizowana przez strukturę makro i odwrotnie. Proponujemy dlatego dla celów analizy struktury meso i makro następujące kategorie: *pola leksykalne*, *pola metafor*, *opozycje leksykalne*, *realizacja tematu/realizacja tematu*, *strategie tekstu/funkcje tekstu* i *gatunki tekstów*. Wychodzimy jednocześnie z założenia, iż integracja tych kategorii w modelu DIMEAN ze względu na wielokrotnie podkreślanie ich znaczenia w lingwistyce dyskursu nie wymaga już dodatkowego uzasadnienia i w związku z tym rezygnujemy z ich szczegółowego opisu.

Tab. 4: Kategorie analizy tekstu

Analiza tekstu	Wizualna struktura tekstu	<ul style="list-style-type: none"> – layout/design – typografia – relacja text-obraz – materialność/nośnik tekstu
	Struktura makro: temat tekstu	<ul style="list-style-type: none"> – pola leksykalne – pola metafor – opozycje leksykalne
	Struktura meso: temat w częściach tekstu	<ul style="list-style-type: none"> – realizacja tematu – strategie tekstu/funkcje tekstu – gatunki tekstu

Pola leksykalne jako pragmatyczne formy o nadanej strukturze są uwarunkowane tekstowo, ponieważ nie dają się one opisać na płaszczyźnie słowa i propozycji. Zawierają one w swojej strukturze elementy, które posiadają semantyczne cechy częściowo podobne, bądź też takie, według których następuje podział antonimiczny. Struktury takich pól składają się z elementów systemu języka o charakterze subtekstualnym, które zakotwiczone są w strukturach meso i makro wypowiedzi. Podobnie rzecz się ma w przypadku *pól metafor*, które wprowadzie na płaszczyźnie analizy podobnie silnie powiązane są z propozycjami, jak pola leksykalne ze słowami, jednakże uwidoczniają się w całości dopiero w strukturze tekstu. *Opozycje leksykalne* wynikają raczej z systemowej binarności powiązanych ze sobą pojęć i stają się widoczne w tekście dopiero w wyniku zestawienia *słów klucz* ze *słowa*mi-stygmatami.

Cechy tekstowe w wąskim znaczeniu tego słowa można opisać za pomocą typów *realizacji tematu*, *strategii tekstu/funkcji tekstu* i *gatunku tekstu*. W lingwistyce tekstu opisywane są różne typy hierarchizacji, począwszy od pojedynczych propozycji aż po nadrzędne struktury tematyczne. Są one ściśle powiązane z funkcją tekstu i strategiami realizowanymi za jej pomocą. Tak więc formy *agitacji*, *ekspresji*, *informacji*, *opisu* itd. porównywalne są ze strategiami *relaty-*

wizowania, wypierania się, insynuowania i aluzji, jak i z poszczególnymi gatunkami tekstu np. *informacją prasową, artykułem na pierwszej stronie gazety, listem prywatnym, rozprawą naukową*. Lingwistyka dyskursu sięga zatem do znanych tekstologicznych instrumentów opisu.

Jednak już analiza wizualnych struktur tekstu wykracza poza klasyczne zadania tekstologii. Proponujemy zatem tutaj takie kategorie jak *layout/design, typografia, relacja tekst-obraz* jak i *materialność/nośnik tekstu*. Ponieważ wizualna struktura tekstu zainteresowaniem cieszy się dopiero od kilku lat (por. Stöckl 2004b, Spitzmüller 2006, Roth/Spitzmüller 2007), stąd też nasza propozycja klasyfikacji wymaga jeszcze dopracowania. Ważne impulsy w tym obszarze zawdzięczamy przede wszystkim stylistyce tekstu, która opracowała kategorie i instrumenty do analizy zarówno połączeń tekst-obraz (vgl. Fix/Wellmann 2000, Stöckl 2004a) jak i formy tekstu i jego materialności (por. Fix 2001, Stöckl 2004b, Sandig 2006).

Typografia obejmuje zarówno wybór i formę elementów pisma i ich przyporządkowanie do wiersza (mikrotypologia), jak i ich przyporządkowanie do nośnika znaku (makrotypologia). *Relacja tekst-obraz* to przede wszystkim wybór i umiejscowienie obrazów jak i semiotyczne interferencje zachodzące między propozycją tekstu i obrazu, które są generowane w trakcie interpretacji tekstu. Kategoria *materialność/nośnik tekstu* uwzględnia oprócz konkretnego materiału również medium nośnika i formę komunikacji, które również powiązane są z pozycjami aktorów. *Layout/design* to zaś wizualna całościowa realizacja tekstu; kategoria ta odnosi się do innych aspektów, takich jak typograficzna realizacja, kompozycja tekstów i obrazów oraz wybór materiału. *Layout/design* podkreśla w odniesieniu do wcześniej wymienionych elementów całościowy zamysł wyrażany przy pomocy wybranych środków wizualnych. Wspomnieć należy jednak, że ich kategoryzacja ma miejsce na drodze rekonstrukcji.

Fakt, że wizualna struktura stanowi część struktury tekstu, można łatwo udowodnić: po pierwsze wizualne środki, jak np. graficzne podkreślenia realizowane są z reguły dopiero w tekście, po wtóre wchodzą one w wieloraki sposób w interakcję ze strukturą meso i makro. Tak więc wybór nośnika, medium czy formy komunikacji powiązany jest z gatunkami tekstu (i dopuszcza tylko określoną ilość gatunków tekstu); zatem jego wizualne elementy mają właściwości optycznie dzielące, organizujące i hierarchizujące (i tym samym uwypuklają wspomniane środki teksto-twórcze). Wizualna realizacja, *layout/design*, gatunek tekstu jak i funkcja tekstu stanowią „typograficzny dyspozytyw” (Wehde 2000: 119–133).

Dla lingwistyki dyskursu wizualna struktura tekstu istotna jest nie tylko dlatego, że podkreśla strukturę tekstu (np. poprzez optyczne uwypuklenie), ale również dlatego, że wspomniane środki wizualne dostarczają orientacyjnych informacji na temat wiedzy kolektywnej. I tak wybór rodzaju czcionki, koloru,

obrazu, ale i medium wskazuje na ich pozycję w dyskursie, tzn., że powiązane są one z konkretną funkcją użycia. Mają one w ten sposób (w ramach określonego kontekstu dyskursywnego) działanie kontekstualizujące, podobnie jak środki językowe. Ich kontekstualizującą funkcję opisać można – podobnie zresztą jak w przypadku środków językowych – dopiero na płaszczyźnie transtekstualnej, dlatego analizując płaszczyznę intratekstualną należy ograniczyć się tylko do wyodrębniania tych elementów. Obserwacje zebrane w trakcie pierwszego zapoznawania się z tekstem w drugim kroku analizy powinny ulec zróżnicowaniu na *płaszczyźnie słowa, propozycji i tekstu* a także przyporządkowane odpowiednim kategoriom. Dotyczy to wszystkich tekstów wchodzących w skład badanego przez nas korpusu. Jednocześnie podczas procesu przyporządkowania następuje powtórne czytanie tekstów, które jednoznaczne jest z iteratywnym, heurystycznym doprecyzowaniem danych analitycznych. Re-analiza polegająca na wtórnym czytaniu może być zautomatyzowana, szczególnie w przypadku korpusu elektronicznego. Różnorodność metodyczna DIMEAN zapewnia systematyczną analizę. Wychodzimy z założenia, że sposób ten umożliwi rzetelną identyfikację fenomenów, które odgrywają kluczową rolę w badaniach z zakresu dyskursu. Oczywiście nie ma tutaj mowy o schematycznej całościowej analizie wszystkich kategorii, ale chodzi raczej o wywarzony wybór jednostek dla określonych wcześniej badawczych celów lingwistyki dyskursu.

(III) Analiza działań dyskursywnych

Włączenie działań dyskursywnych do modelu lingwistycznej analizy dyskursu uwzględnia zarówno kompleksową morfologię dyskursu, jak i łączy ze sobą lingwistykę dyskursu ukierunkowaną na język i wiedzę. Oparte na teorii działania pojęcie dyskursu rozpowszechnione jest przede wszystkim w naukach socjologicznych, posługujących się licznymi metodami analizy działań aktorów. Zakładamy tym samym obecność licznych punktów stykowych dzięki czemu multidyscyplinarna analiza dyskursu koncentrować się może nie tylko na lingwistycznych aspektach działań językowych, ale również może być poszerzona o perspektywy innych dyscyplin humanistycznych. Jako minimalną kategorię lingwistycznej analizy dyskursywnych pozycji aktorów proponujemy *role interakcyjne (autor i potencjalny odbiorca), pozycje dyskursu (socjalna stratyfikacja/władza, społeczeństwo dyskursu, Ideology Brokers, Voice, status wertykalności) i medialność (medium, formy komunikacji, obszary komunikacji i wzorce tekstów)*. Do tego dochodzą zasady, zgodnie z którymi pojedynczy tekst może stać się częścią dyskursu, jak i opis mechanizmu głównych form kształtowania się dyskursu; zjawisko to określamy jako filtr tekst-dyskurs

Tab. 5: Kategorie i filtr analizy ukierunkowanej na aktorów

Aktorzy 	role interakcyjne	– autor – potencjalni adresaci
	pozycje dyskursu	– społeczna stratyfikacja/władza – społeczność dyskursywna – Ideology Brokers – Voice – status wertykalności
	medialność	– medium – formy komunikacji – obszary komunikacji – wzorce tekstu

(III.1) Role interakcyjne:

Autor, potencjalny adresat

Foucault (1973: 75), pytając „kto spośród wszystkich mówiących jednostek jest uprawniony do przemawiania tego rodzaju językiem?”⁵, pokazuje, że kwestia autora wypowiedzi w dyskursie wykracza poza intratekstualną płaszczyznę. Dyskursywność tekstów bądź wypowiedzi wynika zatem z pozycji autora/autorów i adresata/adresatów, przy czym nie muszą być oni podmiotami. Jak wiadomo, pozycje wytwórcy i odbiorcy mogą być wielorako obsadzone, np. przez instytucje. Tradycyjne lingwistyczne modele służące do opisanie ról interakcyjnych opierające się na relacji między nadawcą a odbiorcą nie są w tym przypadku w stanie przedstawić w całości złożonej struktury wszystkich możliwych dyskursywnych pozycji aktora. Rozróżnienie na *nadawcę* i *odbiorcę* nie dostarcza wielu informacji na temat wertykalnej i horyzontalnej dystrybucji wiedzy. Tego rodzaju informacje starał się uwzględnić w badaniach nad dialogiem Schwittalla (2001) rozszerzając zakres ról interakcyjnych. Wprowadził on następujące kategorie uczestników rozmowy: *sluchacz, adresat, ekspert, VIP, obywatel, osoba dotknięta, ofiara* itd. Z perspektywy lingwistycznej analizy dyskursu szczególnie istotne wydają się modele statusu uczestników zaproponowane przez Goffmana (1979/1981) i Levinsona (1988). Goffman (1979) charakteryzuje pierwotne role wytwórcy i odbiorcy według trzech aspektów:

Wytwórca tekstu	– autor
	– Principal
	– Animator
Odbiorca tekstu	– adresat
	– Bystander
	– Eavesdropper

⁵ Foucault, M. (1977): Archeologia wiedzy. Przełożył Andrzej Siemke. Słowem wstępnym opatrzył Jerzy Topolski. Warszawa, s. 77.

Osoba pisząca (Author) nie koniecznie musi być identyczna z konkretnym i często podawanym autorem (Principal) i z instancją wypowiadającą (Animator). I tak np. w przypadku procesu ustawodawczego najczęściej osobami piszącymi są urzędnicy, *autorem* jest ustawodawca, *instancją wypowiadającą* może być zarówno wydruk w Dzienniku Ustaw, jak i konferencja prasowa. Równie różnorodne są role uczestników w przypadku odbiorców tekstów. Właściwych *adresatów* (Adresat) podzielić można na osoby słuchające (Bystander) i na nieautoryzowanych odbiorców (Eavesdropper). Lingwistyka dyskursu oparta na teorii działania uwzględnia tę różnorodność.

(III.2) Pozycje dyskursu:

Socjalna stratyfikacja, wspólnota dyskursywna,
Ideology Brokers, Voice, status wertykalny

Jak wskazaliśmy i metodologicznie udowodniliśmy w innym miejscu (por. Warnke/Spitzmüller 2008: 18–23) analiza socjalnych struktur i hierarchii jest ważnym komponentem analizy dyskursu. Opis stratyfikacji społecznej zależy w dużej mierze od wyznaczenia ról interakcyjnych. Należy w nim brać pod uwagę fakt, iż aktorzy dyskursu mają różne możliwości partycypacji w nim i w ten sposób przejmują różne role. Foucault (1974: 26) wspomina w kontekście zasad regulujących dostęp do dyskursu o „rozrzedzeniu podmiotów mówiących”⁶. Do mechanizmów kontroli dyskursu zalicza on *rytuał* (rituel) – kwalifikację umożliwiającą uczestnictwo w dyskursie -, *towarzystwo dyskursu* (sociétés de discours) – grupy, które regulują dostęp do dyskursu -, *doktryny* (doctrines) – określenie przynależności do pewnych grup społecznych i ideologii – *społeczne przyswajanie dyskursu* (l’appropriation sociale des discours) dokonujące się w trakcie procesu socjalizacji. Aby przyswoić owe kategorie lingwistyce dyskursu, wydaje nam się konieczne odwołanie do koncepcji socjolingwistycznych.

Dla określenia różnych ugrupowań, które w danym dyskursie posługują się mniej lub bardziej podobnymi praktykami dyskursywnymi, a które można określić jako kolektyw, proponujemy użyć pojęcia skonstruowanego analogicznie do socjolingwistycznego terminu *wspólnota językowa* – mianowicie *wspólnota dyskursywna*. Odnosimy się eksplicytnie do koncepcji wspólnoty nie jako homogenicznej grupy, lecz jako dynamicznego, powiązanego ze sobą tworzywa, do którego mówcy mogą sami się przyporządkować. Zaznaczyć jednak warto, że mówcy w zależności od kontekstu mogą identyfikować się z różnymi wspólnotami i że te różne wspólnoty są ze sobą powiązane (por. Rampton 2000). Wspólnoty językowe i dyskursywne postrzegać można jako rezultaty (równoczesnych, dyna-

⁶ Foucault, M. (2002): Porządek dyskursu. Wykład wygłoszony w Collège de France 2 grudnia 1970. Przełożył Michał Kozłowski. Gdańsk, s. 27.

micznych) procesów przypisywania tożsamości, których językowa realizacja może być opisywana z socjologicznego punktu widzenia (por. Blommaert 2005: 203–232). Klasyfikacja i opis owych grup powinny zarówno uwzględniać językowe (względnie metapragmatyczne) zjawiska przypisywania tożsamości sobie i obcym jak również porównywać praktyki dyskursywne uczestników dyskursu. Oprócz wskazówek o charakterze wewnątrzdyskursywnym powinny zawierać one również w uzasadnionych wypadkach dodatkowe informacje na temat poszczególnych aktorów i ugrupowań, a zwłaszcza wtedy, gdy odgrywają oni główną rolę w danym dyskursie.

Główni aktorzy i społeczność dyskursywna określana jest za Blommaertem (1999: 9) jako *Ideology Brokers*. Blommaert (1999: 9) rozumie pod tym pojęciem „categories of actors who, for reasons we set out to investigate, can claim authority in the field of the debate”. Wychodzi on z założenia, że autorytet nie jest właściwością socjalnie nadaną, co też odzwierciedla się w dyskursie, lecz że podlega on negocjacjom. Dyskursy są tym samym „struggle for authoritative entextualisation” (Silverstein/Urban 1996: 11, cyt. za Blommaertem 1999: 9). Ów proces negocjacji znajduje swoje językowe odzwierciedlenie w tekstach i może zostać zrekonstruowany na podstawie analizy metapragmatycznych wyrażań takich jak odwołania do autorytetów, zaakcentowanie znaczenia własnych ekspertyz, językowe strategie deprecjacyjne itp., jak również na podstawie implicytnych strategii, takich jak choćby podkreślanie zaangażowania się poszczególnych grup społecznych w dyskurs. Chodzi tutaj o pojęcie tzw. walk semantycznych (prowadzących do ustalenia stosunku władzy) lub o analizę zróżnicowanych możliwości kształtowania dyskursu przez jego uczestników.

Ważna w tym kontekście jest również koncepcja *Voice* autorstwa Hymes’a (1996), zakładająca zdolność mówcy do pozyskania w określonych socjalnych warunkach „posłuchu”, prezentacji swojego stanowiska i osiągnięcia komunikacyjnego celu. Osobą, która przeniosła tę koncepcję na pole lingwistyki dyskursu, był Blommaert (2005: 68–97). Definiuje on *Voice* jako „in general as the ways in which people manage to make themselves understood or fail to do so. This capacity to make oneself understood [...] is a capacity to generate an uptake of one’s words as close as possible to one’s desired contextualisation. It is, in other words, the capacity to accomplish desired *functions* through language. More accurately, it is the capacity to create favourable conditions for a desired uptake [...]” (Blommaert 2005: 68). To, czy członkowie dyskursu dysponują odpowiednim *Voice*, zależy od wielu czynników. Po pierwsze od tego, czy i w jakim stopniu dysponują oni językowymi zasobami, które w określonym kontekście (względnie dla celów stworzenia odpowiedniego kontekstu) są niezbędne, jeśli chcą oni osiągnąć konkretny cel. Po wtóre, zależne jest to od statusu socjalnego (rytuału w ujęciu Foucaulta) i ostatecznie (w połączeniu z wymienionymi czynnikami) od tego, czy i w jakim stopniu mają oni dostęp

do odpowiednich kanałów, względnie obszarów komunikacyjnych, w których dyskurs jest obecny.

Społeczną stratyfikację wiedzy można opisać z perspektywy lingwistycznej jako tzw. dyskursywną „wertykalność”. To metaforyczne wyrażenie odnosi się tutaj do hierarchicznie uporządkowanej warstwowości wiedzy, która jest wynikiem przynależności aktorów do różnych społeczności dyskursu i która przejawia się w różnych praktykach językowych oraz jako *Voices*⁷. Należy tu wymienić leksykalne dyferencje pomiędzy tzw. wiedzą „ekspercką” i „laicką”, co zostało już opisane przez Wichtera (1994) jako wymiary podziału leksyki, i przez Bucha (1994) na przykładzie komunikacji z zakresu medycyny pomiędzy ekspertem a laikiem. Rozróżnienie pomiędzy komunikacją ekspertów, komunikacją fachową, komunikacją pośredniczącą itd. okazuje się na przykładzie analizy pozycji aktorów kategorią odnoszącą się do języka. W centrum badań znajduje się więc „wertykalna różnorodność w zakresie słownictwa” (Wichter 1994: 1), nawet jeśli pozycja aktorów dyskursu w konstelacji ekspert – laik opiera się na wszystkich wymiarach zawartości językowej dyskursu (formalnym, semantycznym, składniowym). W tym kontekście pytania i analizy dotyczące lingwistyki języków fachowych, czy też badania ich funkcjonalnych odmian wydają się uzasadnione.

(III.3) Medialność/środki przekazu:

Medium, formy komunikacji,

Zakresy komunikacji, wzorce tekstu

W procesie analizy pozycji aktorów w dyskursie media odgrywają istotną rolę, również dlatego, że sterują dostępem do dyskursu. Stąd też uważamy, że niezbędnym elementem analizy dyskursu jest badanie używanych mediów i ich właściwości. Podstawowe założenie takiej postawy to świadomość zjawiska medialności dyskursów. Zapobiega to między innymi uproszczeniom w przypadku dowolnych analiz dyskursów medialnych (bądź też jeszcze precyzyjniej: dyskursów prasowych). Ograniczony jest w szczególności dostęp do prasy, choć problem dostępności dotyczy również tzw. „otwartych” mediów jak Internet. W prasie również ustalanie tematów przebiega według specjalnych zasad. ‚Ideology Brokers‘ (zob. rozdział III.2) dysponują w tym zakresie specjalistyczną wiedzą i potrafią wykorzystywać ją do swoich celów. Lingwistyczne analizy dyskursu powinny zatem uwzględniać i krytycznie prezentować i te ograniczenia dyskursu.

W tym kontekście oczywiste staje się korzystanie przez lingwistykę dyskursu z osiągnięć takich dyscyplin jak teoria mediów czy teoria komunikacji społecznej oraz adaptowanie na potrzeby swoich badań wypracowanej przez nie

⁷ Krytycznie podejść należy do faktu, iż wertykalność jest metaforą nadającą orientację (sensu Lakoff/Johnson 1999: 14–21), która modeluje porządek społeczny w znaczeniu góra/dół.

terminologii i metodologii. (por. Holly 1997, Dürscheid 2003). Jako *medium* rozumiemy w tym świetle środek ułatwiający powstanie, transfer oraz magazynowanie znaków i odróżniamy go tym samym od *form komunikacji*, jako rodzajów i sposobów komunikacji charakteryzujących się specjalnymi cechami sytuacyjnymi, względnie medialnymi.

W celu sklasyfikowania mediów uwzględniane są takie kryteria jak: monologowy vs. dialogowy, dźwiękowy vs. graficzny, synchroniczny vs. asynchroniczny, zdystansowany językowo vs. niezdytansowany językowo, użyte typy znaków jak i rodzaj magazynowania względnie transferu. Koch/Oesterreicher (1994) proponują tutaj rozróżnienie na płaszczyznę medialną i koncepcyjną, które umożliwia np. klasyfikację medialnych form pisanych (=medialny, graficzny) i koncepcyjnych form mówionych (=koncepcyjny, niezdytansowany językowo). Ponadto proponujemy aby jako formy komunikacji uznać również stylistyczne rejestry czy też ich odmiany takie jak *język standardowy*, *język fachowy*, *język specjalistyczny*, *język nauki*, *dialektyzmy* itd.

Jak już wcześniej wspomniano (rozdział II.3), media i formy komunikacji warunkują typowe gatunki tekstów. Termin gatunek tekstu rozumiany jest tutaj jako kategoria intertekstualna, jako klasa, której na podstawie typowych medialnych, formalnych i funkcjonalnych cech przyporządkowane mogą zostać teksty, które w życiu codziennym mogą być intuicyjnie rozpoznane przez odbiorcę. Uznajemy tutaj wraz z Sandig (2006: 487–532) podział *wzorca tekstu* na typowe i skonwencjonalizowane rutyny działania, po które sięgają wytwórcy komunikatów celem rozwiązania konkretnych problemów, zakładając, że dysponują oni odpowiednią *wiedzą o wzorcu tekstu* (będącą częścią *Voice*).

Dla celów analizy ról i pozycji aktorów w kontekście medialności dyskursu istotne są *obszary komunikacji*. Pod tym pojęciem rozumiemy „określone obszary społeczne, które mają decydujący wpływ na normy działania i oceniania” (Brinker et al. 2000 xx). Ustalenie tych obszarów możliwe jest m.in. na podstawie charakterystycznych wzorców tekstu, charakterystycznych mediów, form komunikacji i gatunków tekstu, jak również na podstawie ról interakcyjnych (aktorzy i potencjalni adresaci). Z perspektywy lingwistyki dyskursu obszary komunikacji są ważne, ponieważ obowiązują w nich specyficzne warunki dyskursywne oraz również dlatego, że dostęp do nich bywa ograniczony. W zależności od kierunku analizy, zamiast wymienianej tu kategorii z zakresu lingwistyki tekstu, tj. obszaru komunikacji (która to kategoria już dawno znalazła swoje miejsce w lingwistyce dyskursu; por. Busse/Teubert 1994: 14, Jung 2004), nasuwać się może raczej socjolingwistyczna koncepcja *domeny*.

Konieczność postrzegania dyskursu na tle warunków medialnych wymusza uwzględnienie w trakcie analiz dyskursu wszystkich wymienionych powyżej fenomenów. W szczególności zaś taka konieczność zachodzi wtedy, gdy – jak to zauważył Jung (1994) – w odniesieniu do gatunków tekstu i obszaru komu-

nikacyjnego, medialne kategorie stanowią kryterium przy wyborze tekstu i określaniu zakresu korpusu.

Wymienić należałoby tu również fenomeny parajęzykowe, które w dużej mierze są uzależnione od mediów. Także forma wizualna (typografia, kolory, zdjęcia, animacje, itp.) w zależności od rodzaju medium, formy komunikacji i obszaru komunikacji może odgrywać na interaktywnej płaszczyźnie między aktorami ważną rolę. W zależności od medialnej konstelacji uwzględnić należy poza tym performance obejmujący pozycje dyskursywne aż po teatralność habitusu dyskursywnego.

(III.4) Filtr tekst-dyskurs

Reguły dyskursu i nacechowanie dyskursu

Płaszczyzny wewnątrztekstowa i pozatekstowa w rzeczywistości przenikają się, przez co sensownym wydaje się jedynie ich rozróżnienie analityczne. Na poziomie aktorów zachodzi proces podwójnej filtracji. Pierwszy filtr stanowią reguły dyskursu, czyli to, co wchodzi w jego zakres. Drugi filtr to mechanizmy nacechowania dyskursu, czyli to, co z dyskursu przechodzi do pojedynczego tekstu.

Foucault (1974) opisał w klarowny sposób, według jakich reguł pojedyncze wypowiedzi albo raczej pojedyncze teksty stają się częściami dyskursu. Do reguł tych należą: *kontrola* jako zewnętrzne wykluczenie dyskursu, *selekcja* jako wewnętrzna procedura kontroli dyskursu, *organizacja* jako warunek użycia dyskursu oraz *redystrybucja* jako forma eliminacji rzeczywistości dyskursu. Zgodnie z powyższym, to na poziomie ról dyskursywnych zapada decyzja, co zostanie włączone w zakres dyskursu, a co nie. Tak więc najpierw zawsze należy sprawdzić relację między pojedynczym tekstem a dyskursem. My wychodzimy z założenia, że teksty wprawdzie mogą posiadać status dyskursywny, jednakże nie należy tego uznawać za pewnik. Nasze założenie odzwierciedla graficzny symbol przełamanej strzałki.

Każdy tekst jest natomiast dyskursywnie nacechowany. Wynika to już z reprezentowanej w lingwistyce dyskursu teorii dotyczącej intertekstualności, zgodnie z którą żaden tekst nie może być realizowany bez uwzględnienia tekstu poprzedzającego. Tym samym można więc mówić tu o podstawowych nacechowanych dyskursywnie właściwościach pojedynczego tekstu, które wyrażane są przez autorów jako aluzja, odrzucenie, odwołanie, imitacja, kreowanie różnic itp.

(IV.) Transtekstualna płaszczyzna

Pytania, które mają zasadnicze znaczenie ze względu na związek jaki zachodzi między płaszczyzną intratekstualną a aktorami, brzmią: (a) o czym i kiedy

mówi się w społeczeństwie?, (b) Kto należy do społeczeństwa i jakie ma on w nim miejsce? To właśnie analizy lingwistyczne zajmujące się poszukiwaniem odpowiedzi na te pytania wychodzą poza tradycyjną lingwistykę tekstu. Właściwy językoznawczy wymiar lingwistyki dyskursu wynika z analiz płaszczyzn transtekstualnych rozumianych jako strukturalne manifestacje języka, którego części składowe to pojedyncze teksty, rozsypane wypowiedzi, rozmowy oraz pozajęzykowe nośniki. Oczywiście pierwsze zapoznanie się z korpusem i dalsza w jego ramach analiza intratekstualnych pozycji aktorów odbywa się w kontekście celu, jakim jest wyznaczenie relacji struktur transtekstualnych. Ta relacja może być realizowana jako warunek kontekstualizacji pojedynczych wypowiedzi lub jako skutek takich wypowiedzi, które jako wydarzenia dyskursywne determinują dyskurs. Zauważalną zaletą zaproponowanego modelu jest to, że analiza intratekstualna tekstu widziana jest jako warunek umożliwiający badanie jego transtekstualnego wymiaru. Obie płaszczyzny łączą się ze sobą za pośrednictwem poszczególnych kategorii analitycznych wyodrębnianych w ramach dyskursywnych pozycji aktorów oraz przez filtr tekst-dyskurs. W ten oto sposób ujęta lingwistyczna analiza dyskursu koncentruje się na konkretnych językoznawczych pytaniach nie ulegając pokusom uogólnień.

W przypadku analizy dyskursu wyniki analizy intratekstualnej i analizy ról dyskursywnych konfrontowane są ze strukturami transtekstualnymi. Z reguły wyniki są zabezpieczone przez korpus, jednak płaszczyzna transtekstualna nie jest ograniczoną kategorialnie grupą wypowiedzi, a jej granice są rozmyte. To, które wypowiedzi posiadają zatem status transtekstualnej płaszczyzny w lingwistycznych badaniach dyskursu, jest pytaniem o stopień odpowiedniości danej wypowiedzi („mniejszy bądź większy”), a więc dużym stopniu uzależnione jest od celów badawczych.

Również i tym przypadku wychodzimy z założenia, że wzięte pod uwagę kategorie służące lingwistycznej analizie dyskursu mogą być sformułowane jako program minimum. Proponuje się tutaj pojęcia takie jak: *intertekstualność*, *schemat (frames/skrypt)*, *podstawowe semantyczne figury dyskursu*, *toposy*, *symbolika społeczna*, *indeksowość*, *historyczność*, *ideologia/mentalność* a także *ogólne społeczne i polityczne debaty*.

Tabela 6: Kategorie analizy transtekstualnej

Płaszczyzna transtekstualna	analiza dyskursu	<ul style="list-style-type: none"> – tekstowość – schemat (skrypt) – podstawowe semantyczne figury dyskursu – symbolika społeczna – indeksowość – historyczność – ideologia/mentalność – ogólne debaty polityczne i społeczne
-----------------------------	------------------	---

Dyskursywność wypowiedzi manifestuje się na płaszczyźnie struktury językowej w zasadzie poprzez *intertekstualność*. Do podstawowych założeń lingwistyki dyskursu należy stwierdzenie, że pojedyncze teksty nie posiadają wartości autonomicznej. W przeciwieństwie do założeń tradycyjnej heurystyki, bądź filozofii źródła lingwistyka dyskursu zakłada, że teksty i wypowiedzi realizują się przede wszystkim w gąszczu cytatów i odnośników, które powstają na płaszczyźnie słów, propozycji oraz struktur tekstowych. Jak pokazał Holthuis (1993) oprócz form re-formułowania istotna jest również specyfika gatunków tekstu. W wyniku badań Kristevy (1967), szczególnie w pierwszej fazie lingwistycznej recepcji poststrukturalizmu, wzrosło zainteresowanie zjawiskiem intertekstualności (por. Klein/Fix 1997). My wychodzimy z założenia, że intertekstualność stwarza punkty styczności pomiędzy językową manifestacją dyskursu a innymi formami symbolicznymi. Analiza zjawiska intertekstualności jest zatem w dużej mierze przydatna do zagadnień o charakterze interdyscyplinarnym.

Ważną rolę w inspirowanych kognitywizmem analizach, które badają formację wiedzy, odgrywają *schematy*. W tym kontekście wskazuje się na Konerdinga (1993), który zaproponował praktyczny model analizy leksyki opierając się właśnie na koncepcji *schematów*.

Pod pojęciem *podstawowa semantyczna figura dyskursu* rozumiemy figurę myślową, która podkreśla sposób perspektywizacji określonych przedmiotów i związanych z nimi działań w zespole tekstów. Chodzi tutaj o typową dla danego dyskursu tradycję wypowiedzi. Tak więc wiele tekstów Krytycznej Analizy Dyskursu podlega implicytnie w aspekcie dyskursywno-semantycznym tradycjom Szkoły Frankfurckiej, które zostały ukierunkowane przez Adorno. Odwołujemy się tutaj do Bussego (1997: 20), który podstawową figurę semantyczną dyskursu definiuje jako elementy treści tekstu. Określają one strukturę dyskursu, która nie musi być identyczna ze strukturą tekstu, w którym występuje. Chodzi tutaj o wychodzący poza sam dyskurs epistemiczny kontekst. Scharloth (2005:124) widzi w podstawowych figurach semantycznych dyskursu „treści, których osoba mówiąca czy pisząca nie jest świadoma”, które reprezentowane są na płaszczyźnie głębszej semantyki tekstu. Podstawowe semantyczne figury dyskursu warunkują zatem transtekstualny charakter wypowiedzi.

Do podstawowych przedmiotów lingwistyki tekstu należy *analiza toposu*. Została ona zaprezentowana przez Wengelera (2003) i niewątpliwie weszła ona na stałe do warsztatu metodologicznego stosowanego do badań implicytnych wzorców dyskursu. Należy wprowadzić tutaj rozróżnienie pomiędzy toposami poza kontekstem, które Kienpointer (1982: 181) opisuje jako kolektywną wiedzę wybranej społeczności językowej, a toposami uwarunkowanymi kontekstem. Te drugie w rozumieniu Wengelera (2007: 170) są „częścią społecznej wiedzy działających publicznie grup, które zajmują się pewnym zagadnieniem w określonym czasie”.

Kolejnym obiektem badawczym jest *symbolika społeczna*. Rozumiana jest ona tutaj jako skonwencjonalizowane wskazówki determinujące wybór typowych znaków i rejestrów w określonych społecznościach (por. Hess-Lüttich 2004, Blommaert 2005:68–69). Znaczenie symboli społecznych przypisywane jest określonym działaniom społeczności dyskursywnej i wyrażane jest na płaszczyźnie tekstu między innymi w formie znaczeń społecznych. Symbolika społeczna oddziałuje zatem między innymi na społeczną stratyfikację dyskursu, na tyle, na ile dyspozycja lub też i wiedza o znaczeniu społecznych symboli decyduje o dostępie do dyskursu. Ponadto użycie środków językowych, które mają silne cechy symbolu społecznego, wskazuje na istnienie wiedzy dyskursywnej. Zaliczyć tutaj można również *symbolikę kolektywną*, która dzięki pracom Linke (por. Link 1984) na stałe weszła do lingwistyki dyskursu. Pod tym pojęciem rozumie on obrazotwórcze elementy (metafory, synekdoty, wizjotypy), które w poszczególnych społecznościach dyskursywnych naładowane są symboliką społeczną i są doskonałym środkiem kontekstualizacyjnym. Znamiennym przykładem jest tutaj symbolika kolektywna *napływu*, która wykorzystywana jest w różnorodnych kontekstach (jak np. imigracja, polityka edukacyjna, językowe zapożyczenia) i wyrażają zróżnicowane odcienie znaczeniowe o charakterze zagrożenia.

Istotnym systemem porządkującym znaczenie symboli społecznych jest *indeksowość*. Rozumiemy tu za Silverstein (2003) i Blommaertem (2005: 73–78) zbiorową zgodność co do użycia ‘dobrych’ i ‘złych’ znaków. Typowymi przykładami są tu tzw. ‘dobry język niemiecki’, który (w określonych społecznościach dyskursu) determinuje wybór znaków oraz działań językowych symbolizujących i umożliwiających społeczną skuteczność, jak również języki różnych grup, które określają przynależność dyskursywną do określonej społeczności.

Teza, zgodnie z którą dyskursy pod względem historycznym stanowią fenomeny odznaczające się długą żywotnością, należy do kluczowych założeń Foucaulta. Wypowiedzi należy zawsze rozpatrywać w kontekście ówczesnych wydarzeń historycznych. Zatem, aby sprostać *historyczności* dyskursów, ich analizy powinny uwzględniać także genezę badanych fragmentów (dyskursu). Historyczność przybiera tu różne wymiary: z jednej strony generują ją sami uczestnicy dyskursu wskazując na tradycje i kierunki rozwoju, z drugiej strony jest ona wynikiem ukształtowania dyskursu przez historycznie zakorzenione elementy wiedzy i tradycje. Za punkt wyjścia może tu zasadniczo służyć koncepcja Braudela (1992), zakładająca uwzględnienie różnych okresów o odmiennej dynamice (Por. Blommaert 2005: 125–157).

Celem wielu prac z zakresu analizy dyskursu jest ukazanie *ideologii* czy też *mentalności*. To, na który z dwóch wymienionych aspektów zostanie położony główny nacisk, zależy między innymi od uwarunkowanej historycznie tradycji, w nurt której dana analiza się wpisuje. W przypadku germanistów zajmujących się historią, czy też semantyką dyskursu ważną rolę zdaje się odgrywać koncep-

cja mentalności, która wywodzi się z francuskiej historiografii (annałów). Z kolei w lingwistyce dyskursu, jak również w Krytycznej Analizie Dyskursu zakorzenionych w tradycji anglosaskiej dominuje koncepcja ideologii, znajdująca się pod wpływem antropologii lingwistycznej. *Mentalność* definiowana jest za Hermannem (1995: 77) jako „zbiór [...] przyzwyczajęń względnie dyspozycji [...] danej grupy społecznej pod względem myślenia i odczuwania i [...] woli czy powinności”; *ideologia* zaś rozumiana jest jako „suma założeń, przy pomocy których członkowie zbiorowości tworzą społeczną rzeczywistość” (Spitzmüller 2005: 254). Gdybyśmy chcieli oprzeć się na zacytowanych tutaj definicjach, okazałoby się, że obydwie koncepcje są rozbieżne. Ideologia rozumiana jest tu bowiem raczej jako uzmysłowiane bądź też potencjalnie uzmysłowiane założenia dotyczące rzeczywistości, podczas gdy mentalności per definitionem nie podlegają uzmysłowieniu i świadomemu ustaleniu (por. Spitzmüller 2005: 58). W przypadku obydwu pojęć istnieje wiele różnych definicji, i nie wszystkie z nich zakładają terminologiczne rozróżnienie obu koncepcji (por. Blommaert 2005: 158–171). Jednakże chcąc opierać się w swojej dalszej pracy na wymienionych koncepcjach należy je uprzednio dokładnie zdefiniować.

Wiele lingwistycznych analiz dyskursu poświęconych jest *ogólnym debatom społecznym i politycznym*. Ich formę determinują bardzo często wpływowe media, w takim stopniu, iż można nawet przyjąć, że analizy takich debat z reguły uwzględniają analizę mediów. Wiele powstałych we wczesnej fazie lingwistyki dyskursu analiz jest ukształtowanych przez media: np. dyskurs o energii atomowej, o migracji, debata między Walsерem a Bubisem⁸, dyskurs o biomedycynie i zmianach klimatu. Wychodzimy jednak z założenia, że przy całej społecznej wartości tych debat lingwistyka dyskursu nie powinna być pojmowana wyłącznie jako odzwierciedlenie medialnego tworzenia rzeczywistości. Odnosi się to szczególnie do tych analiz, które wykorzystują tylko i wyłącznie korpus z tych debat, tzn. tylko te korpusy, przy pomocy których realizowane są w mediach określone tematy. Wynik ma wówczas formę tautologicznego potwierdzenia „istnienia tych dyskursów”, bo przecież istnienie dyskursu jest warunkiem istnienia badanych danych. Autorzy większości lingwistycznych prac nad dyskursem są świadomi tego zagrożenia dzięki czemu możliwe jest uniknięcie wspomnianych tautologii.

⁸ Chodzi tutaj o jedną z najważniejszych debat publicznych (na łamach gazet) o miejsce narodowego socjalizmu i odpowiedzialności za II wojnę światową w niemieckiej świadomości i tożsamości. Przypis tłumaczy.

2.2 Wzór metod lingwistyki dyskursu według DIMEAN

Mamy nadzieję, że niniejszą rozprawą poświęconą głównym zagadnieniom i metodom lingwistyki dyskursu udało nam się wnieść wkład w rozwój standardów jakościowych w ramach omawianej dyscypliny. Nie uważamy bynajmniej, iż lingwistyka dyskursu stanie się przez to czymś prostym. Wręcz przeciwnie, model analizy wielopłaszczyznowej pokazuje jak założone jest badanie dyskursu na płaszczyźnie językowej (por. tabela 7).

Oczywiste jest, że zaproponowane tutaj kategorie opisu mogą zostać uzupełnione. Istnieje również szereg otwartych pytań, na które nie znaleziono jeszcze w pełni satysfakcjonującej odpowiedzi, które nasunęły się w wyniku włączenia do lingwistyki dyskursu metod opartych na badaniach korpusów tekstowych: Czy korpusy stanowiące przedmiot badań lingwistyki dyskursu a także wyniki ich analiz są wystarczająco reprezentatywne? Co w ogóle oznacza reprezentatywność w kontekście lingwistyki dyskursu? Czy utworzenie korpusów elektronicznych prowadzi do skoncentrowania się na medialnych realizacjach dyskursu? Na czym polega wzajemna relacja metody jakościowej i ilościowej takiej analizy?

Tabela 7: Wzór metod lingwistyki dyskursu według DIMEAN

Aktorzy		analiza dyskurs	<ul style="list-style-type: none"> – tekstowość – schemat (skrypt) – Podstawowe semantyczne figury dyskursu – symbolika społeczna – indeksowość – historyczność – ideologia/mentalność – ogólne debaty polityczne i społeczne
		<ul style="list-style-type: none"> role intrerakcyjne pozycje dyskursu medialność 	<ul style="list-style-type: none"> – autor – potencjalni adresaci – społeczna stratyfikacja/władza – społeczność dyskursywna – Ideology Brokers – Voice – status wertykalności – medium – formy komunikacji – obszary komunikacji – wzorce tekstu

Plaszczyzna intratekstualna	Analiza tekstu	Wizualna struktura tekstu	<ul style="list-style-type: none"> – layout/design – typografia – relacja text-obraz – materialność/nośnik tekst
		Struktura makro: temat tekstu	<ul style="list-style-type: none"> – pola leksykalne – pola metafor – opozycje leksykalne
		Struktura meso: temat w częściach tekstu	<ul style="list-style-type: none"> – realizacja tematu – strategie tekstu/funkcje tekstu – gatunki tekstu
	Analiza propozycji	Propozycje na płaszczyźnie mikrostruktur	<ul style="list-style-type: none"> – Składnia – figury retoryczne – leksemy metaforyczne – znaczenie socjalne, ekspresywne i deontyczne – presupozycje – implikatury – akty mowy
	Analiza słowa	Jednostki jednosłowne	<ul style="list-style-type: none"> – słowa kluczowe – słowa stygmaty
		Jednostki wielosłowne	<ul style="list-style-type: none"> – nazwy – wyrażenia Ad-hoc

Literatura

- Black, Max (1954): Metaphor. W: Proceedings of the Aristotelian Society 55, 273–294 [niemiecka wersja: Die Metapher. W: Haverkamp, Anselm (1966): Theorie der Metapher. Darmstadt, S. 55–79].
- Blommaert, Jan (1999): The debate is open. W: Blommaert, Jan (red.): Language Ideological Debates. Berlin/New York, S. 1–38.
- Blommaert, Jan (2005). Discourse. A critical introduction. Cambridge (Key topics in sociolinguistics).
- Böke, Karin (1996a): Politische Leitvokabeln in der Adenauer-Ära. Zu Theorie und Methodik. W: Böke, Karin/ Liedke, Fank/ Wengeler, Martin (red.): Politische Leitvokabeln in der Adenauer-Ära. Berlin/New York, S. 19–50.
- Böke, Karin (1996b): Überlegungen zu einer Metapheranalyse im Dienste einer ‚parzellierten‘ Sprachgeschichtsschreibung. W: Böke, Karin/ Liedke, Fank/ Wengeler, Martin (1996): Politische Leitvokabeln in der Adenauer-Ära, Berlin/New York, S. 431–452.
- Braudel, Fernand (1992): Geschichte und Sozialwissenschaften. Die lange Dauer. W: Ders.: Schriften zur Geschichte. Bd. 1. Stuttgart, S. 49–87 [Francuska wersja: Histoire et sciences sociales. La longue durée. W: Annales Economies Sociétés Civilisations XIII/4 (1958), S. 725–753].
- Brinker, Klaus/ Antos, Gerd/ Heinemann, Wolfgang/ Sager, Sven F. (2000): Vorwort. W: Brinker, Klaus/ Antos, Gerd/ Heinemann, Wolfgang/ Sager, Sven F. (red.): Text- und Gesprächslinguistik. Bd. 1. Berlin/New York, S. XVII–XXVIII.
- Busch, Albert (1994): Laienkommunikation. Vertikalitätsuntersuchungen zu medizinischen Experten-Laien-Kommunikationen. Frankfurt am Main etc.
- Busch, Albert (2007): Der Diskurs: ein linguistischer Proteus und seine Erfassung – Methodologie und empirische Gütekriterien für die sprachwissenschaftliche Erfassung von Diskursen und

- ihrer lexikalischen Inventare. W: Warnke, Ingo (red.): Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände. Berlin/New York, S. 141–163.
- Busse, Dietrich (1997): Das Eigene und das Fremde. Annotationen zu Funktion und Wirkung einer diskurssemantischen Grundfigur. W: Jung, Matthias i inni (red.): Die Sprache des Migrationsdiskurses. Opladen, S. 17–35.
- Busse, Dietrich/ Teubert, Wolfgang (1994): Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik. W: Busse, Dietrich/ Hermanns, Fritz/ Teubert, Wolfgang (red.): Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik. Opladen, S. 10–28.
- Dürscheid, Christa (2003): Medienkommunikation im Kontinuum von Mündlichkeit und Schriftlichkeit. Theoretische und empirische Probleme. W: Zeitschrift für Angewandte Linguistik 38, S. 37–56.
- Fix, Ulla (2001): Zugänge zu Stil als semiotisch komplexer Einheit. Thesen, Erläuterungen und Beispiele. W: Jakobs, Eva-Maria/ Rothkegel, Annelly (red.): Perspektiven auf Stil. Tübingen, S. 113–126.
- Fix, Ulla/ Wellmann, Hans (2000): Bild im Text – Text im Bild. Heidelberg.
- Foucault, Michel (1973): Archäologie des Wissens. Frankfurt am Main [Francuska wersja: L'archéologie du savoir. Paris 1969].
- Foucault, Michel (1974): Die Ordnung des Diskurses. Inauguralvorlesung am Collège de France, 2. Dez. 1970. München [Francuska wersja: L'ordre du discours. Leçon inaugurale au Collège de France prononcée le 2. décembre 1970. Paris 1972].
- Goffman, Erving (1979): Footing. W: Semiotica 25, S. 1–29.
- Gardt, Andreas (2007): Diskursanalyse – Aktueller theoretischer Ort und methodische Möglichkeiten. W: Warnke, Ingo (red.): Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände. Berlin/New York, S. 27–52.
- Hermanns, Fritz (1989): Deontische Tautologien. Ein linguistischer Beitrag zur Interpretation des Godesberger Programms der SPD. W: Klein, Josef (red.): Politische Semantik. Opladen, S. 69–149.
- Hermanns, Fritz (1994): Schlüssel-, Schlag- und Fahnenwörter. Zu Begrifflichkeit und Theorie der lexikalischen ‚politischen Semantik‘. Heidelberg/Mannheim.
- Hermanns, Fritz (1995): Sprachgeschichte als Mentalitätsgeschichte. Überlegungen zu Sinn und Form und Gegenstand historischer Semantik. W: Gardt, Andreas et al. (red.): Sprachgeschichte des Neuhochdeutschen. Gegenstände, Methoden, Theorien. Tübingen, S. 69–99.
- Hess-Lüttich, Ernest W. B. (2004): Die sozialsymbolische Funktion der Sprache. W: Ammon, Ulrich i inni (red.): Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. Tom 1. Berlin/New York, S. 491–502.
- Holly, Werner (1997): Zur Rolle von Sprache in den Medien. Semiotische und kommunikationsstrukturelle Grundlagen. W: Muttersprache 107/1, S. 64–75.
- Holthuis, Susanne (1993): Intertextualität. Aspekte einer rezeptionsorientierten Konzeption. Tübingen.
- Hymes, Dell (1996): Ethnography, Linguistics, Narrative Inequality: Towards an Understanding of Voice. London.
- Jung, Matthias (2004): Diskurshistorische Analyse – eine linguistische Perspektive. W: Keller, Reiner i inni (red.): Handbuch Sozialwissenschaftliche Diskursanalyse. Tom 1: Theorien und Methoden. Opladen, S. 31–54.
- Kienpointner, Manfred (1982): Probleme einer Argumenttypologie. W: Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft 8, S. 175–190.
- Klein, Josef/ Fix, Ulla (1997): Textbeziehungen. Linguistische und literaturwissenschaftliche Beiträge zur Intertextualität. Tübingen.

- Koch, Peter/ Oesterreicher, Wulf (1994): Schriftlichkeit und Sprache. W: Günther, Hartmut/ Ludwig, Otto (red.): Schrift und Schriftlichkeit. Ein internationales Handbuch interdisziplinärer Forschung, Bd. 1. Berlin/New York, S. 587–604.
- Köller, Wilhelm (2004): Perspektivität und Sprache. Zur Struktur von Objektivierungsformen in Bildern, im Denken und in der Sprache. Berlin/New York.
- Konerding, Klaus-Peter (1993): Frames und lexikalisches Bedeutungswissen Untersuchungen zur linguistischen Grundlegung einer Frametheorie und zu ihrer Anwendung in der Lexikographie. Tübingen.
- Kristeva, Julia (1967): Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman. W: Critique 23, S. 438–465.
- Lakoff, George/ Johnson, Mark (1999): Metaphors we live by. Chicago/London.
- Lausberg, Heinrich (1963). Elemente der Literarischen Rhetorik. Eine Einführung für Studierende der klassischen, romanischen, englischen und deutschen Philologie. München.
- Levinson, Steven C. (1988): Putting linguistics on a proper footing. Explorations in Goffman's concepts of participation. W: Drew, Paul i inni (red.): Erving Goffman – Exploration the Interaction. Oxford, S. 161–227.
- Liebert, Wolf-Andreas (2003): Zu einem dynamischen Konzept von Schlüsselwörtern. Eine exemplarische Analyse am Beispiel Globalisierung. W: Zeitschrift für Angewandte Linguistik 38, S. 57–83.
- Link, Jürgen (1984): Über ein Modell synchroner Systeme von Kollektivsymbolen sowie seine Rolle bei der Diskurs-Konstitution. W: Link, Jürgen/ Wülfing, Wulf (red.): Bewegung und Stillstand in Metaphern und Mythen. Fallstudien zum Verhältnis von elementarem Wissen und Literatur im 19. Jahrhundert. Stuttgart, S. 64–92.
- Löbner, Sebastian (2003): Semantik. Eine Einführung. Berlin/New York.
- Moschonas, Spiros (2008): Vers une théorie performative du purisme. W: Le français moderne, numéro special „Les nouvelles figures du purisme“ [w droku].
- Mudersbach, Klaus (1991): Erschließung historischer Text mit Hilfe linguistischer Methoden. W: Best, Heinrich/ Thome, Helmut (red.): Neue Methoden der Analyse historischer Daten. St. Katharinen, S. 318–362.
- Peschel, Corinna (2002): Zum Zusammenhang von Wortneubildung und Textkonstitution. Tübingen.
- von Polenz, Peter (1988). Deutsche Satzsemantik. Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens. Berlin.
- Rampton, Ben (2000): Speech community. W: Verschueren, Jef i inni (red.): Handbook of Pragmatics. Amsterdam, S. 1–34.
- Roth, Kersten Sven/ Spitzmüller, Jürgen (2007): Textdesign und Textwirkung in der massenmedialen Kommunikation. Konstanz.
- Sandig, Barbara (2006): Textstilistik des Deutschen. Berlin/New York.
- Scharloth, Joachim (2005): Die Semantik der Kulturen. Diskurssemantische Grundfiguren als Kategorien einer linguistischen Kulturanalyse. W: Busse, Dietrich i inni (red.): Brisante Semantik. Neuere Konzepte und Forschungsergebnisse einer kulturwissenschaftlichen Linguistik. Tübingen, S. 119–135.
- Schwitalla, Johannes (2001): Beteiligungsrollen im Gespräch. W: Brinker, Klaus/ Antos, Gerd/ Heinemann, Wolfgang/ Sager, Sven F. (red.): Text- und Gesprächslinguistik. Bd. 2. Berlin/New York, S. 1355–1361.
- Silverstein, Michael (2003): Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. W: Language and Communication 23/3–4, S. 193–229.
- Silverstein, Michael/ Urban, Greg (1996): The natural history of discourse. W: Silverstein, Michael/ Urban, Greg (red.): Natural Histories of Discourses. Chicago, S. 1–17.
- Spitzmüller, Jürgen (2005): Metasprachdiskurse. Einstellungen zu Anglizismen und ihre wissenschaftliche Rezeption. Berlin/New York.

- Spitzmüller, Jürgen (2006): *Typographie*. W: Dürscheid, Christa (red): *Einführung in die Schriftlinguistik*. Göttingen, S. 207–238.
- Stöckl, Hartmut (2004a): *Die Sprache im Bild – Das Bild in der Sprache. Zur Verknüpfung von Sprache und Bild im massenmedialen Text. Konzepte, Theorien, Analysemethoden*. Berlin/New York.
- Stöckl, Hartmut (2004b): *Typographie: Gewand und Körper des Textes? Linguistische Überlegungen zu typographischer Gestaltung*. W: *Zeitschrift für Angewandte Linguistik* 41, S. 5–48.
- Warnke, Ingo H. (2007): *Diskurslinguistik nach Foucault Theorie und Gegenstände*. Berlin/New York.
- Warnke, Ingo H./ Spitzmüller, Jürgen (2008): *Methoden und Methodologie der Diskurslinguistik. Grundlagen und Verfahren einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen*. W: Warnke, Ingo H./ Spitzmüller, Jürgen (red.): *Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene*. Berlin/New York, S. 3–54.
- Wehde, Susanne (2000): *Typographische Kultur. Eine zeichentheoretische und kulturgeschichtliche Studie zur Typographie und ihrer Entwicklung*. Tübingen.
- Wengeler, Martin (2003): *Topos und Diskurs. Begründung einer argumentationsanalytischen Methode und ihre Anwendung auf den Migrationsdiskurs (1960–1985)*. Tübingen.
- Wengeler, Martin (2007): *Topos und Diskurs – Möglichkeiten und Grenzen der topologischen Analyse gesellschaftlicher Debatten*. W: Warnke, Ingo (red.): *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*. Berlin/New York, S. 165–186.
- Wichter, Sigurd (1994): *Experten- und Laienwortschätze. Umriß einer Lexikologie der Vertikalität*. Tübingen.

Thumaczenie: Waldemar Czachur, Kinga Zielińska (Uniwersytet Warszawski)
Konsultacja językowa: Wojciech Hepek (Uniwersytet Śląski)

Prof. Dr. Ingo H. Warnke
Universität Bern
Institut für Germanistik
Länggass-Strasse 49
CH-3000 Bern 9
E-Mail: warnke@germ.unibe.ch

Dr. Jürgen Spitzmüller
Universität Zürich
Deutsches Seminar
Schönberggasse 9
CH-8001 Zürich
E-Mail: spitzmueller@ds.uzh.ch